

Recenzie a anotácie

Pleger, W., Sokrates. Zur dialogischen Vernunft. K dialogickému rozumu.
Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2020, 304 s.

Wolfgang Pleger (1944) pôsobil ako profesor filozofie na Univerzite v Münsteri, dnes je emeritným profesorom Univerzity Koblenz-Landau. Monografia o Sokratovi¹ je výsledkom jeho dlhoročného záujmu o myslenie tohto filozofa, respektíve o antickú filozofiu. Opisuje v nej dobový kontext a základy sokratovskej filozofie a jej historicky najvýznamnejšie školy a tradície. Stredobodom pozornosti autora a hlavnou tézou knihy je princíp dialogického rozumu.

Z hľadiska dejinných súvislostí sa Pleger v úvode publikácie zaoberá krízou polis a politiky. Demokratickú polis chápe ako spoločenstvo, v ktorom občania všetky spoločné záležitosti verejne prerokávajú pod ochranou božstva – v Aténach bohyne Atény – a na základe práva a zákona (s. 21). Médiom týchto prerokúvaní je politická reč, ktorá získava čoraz väčší význam. Autor vychádza z názoru Jeana-Pierra Vernanta, že „systém polis spočíva predovšetkým na neobvyklej nadvláde hovoreného slova nad ostatnými nástrojmi moci“.²

Druhá kapitola sa týka životopisu, vystupovania a charakteru Sokrata. V tejto časti ma zaujala predovšetkým Plegerova interpretácia procesu so Sokratom zhrnutá v osobitnej kapitole (s. 61 – 73). Aj preto, že sa dlhodobejšie zaoberám touto témou.³ Pramene sokratovskej filozofie (3. kapitola) odkazujú na Aristofana,

Xenofóna, Platóna a Aristotela. Z diel týchto autorov potom Pleger vyberá tie najreprezentatívnejšie ukážky sokratovských dialógov: (Aristofanes – Oblaky, Platón – Laches, Platón – Trasymachos v Politei, Protagoras – problém politického vzdelávania, Platón – Eutyfrón a Kritón, a Xenofón – Spomienky na Sokrata). Názov Sokratovské dialógy zvolil Pleger podľa označenia „Σοκρατικοί λόγοι“, ktoré zaviedol Aristoteles v Poetike (1447b). Ide o osobitný literárny druh, o poetické „napodobnenia“ rozhovorov typu, ktorý uplatňoval Sokrates.

Pozornosť autora v piatej kapitole sa zameriava na Filozofický spôsob života a na koncept dialogického rozumu, respektíve na dialogickú metódu. Pridávam sa k názoru autora i jeho predchodcu Paula Friedländera, ktorý v diele o Platónovi vyzdvihol tento dôležitý moment: „Prostredníctvom Sokrata vstúpilo do gréckeho a tým aj do západného duchovného života dialogické hnutie, ktoré tu predtým nebolo.“⁴ Autor si na tomto mieste súčasne kladie otázku: Sokrates ako sofista? a objasňuje praktický náhľad na etické poznanie.

Záverčná kapitola je rozsiahlou sondou do myslenia sokratikov, venuje sa recepcii sokratovskej filozofie, školám, ktoré vznikli čoskoro po Sokratovej smrti a ktoré boli značne heterogénne v stredoveku, keď sa dialektika ako forma sokratovského dialógu stala prevládajúcou formou intelektuálnych dišpút. Spomedzi filozofov 18. a 19. storočia vykladajúcich Sokratov filozofický odkaz Pleger spomína menej známeho osvietenca Johanna Georga Hamanna,⁵

¹ Autor v úvode pripomína tie najznámejšie ako napríklad: VLASTOS, G. *Socrates. Ironist and Moral Philosopher*. Cambridge : New York et al. 1991; GUTHRIE, W. K. C. *Socrates*. Cambridge, 1992; GIGON, O. *Sokrates. Sein Bild in Dichtung und Geschichte*. Bern, 1994. Pridávam autora, s ktorým som sa osobne stretol v roku 1980: IRMSCHER, J. *Sokrates. Versuch einer Biographie*. Leipzig, 1982.

² VERNANT, J.-P. *Die Entstehung des griechischen Denkens*. Frankfurt am Main, 1982, s. 44.

³ Pozri: BRÖSTL, A. *Aténsky ľud proti občianovi Sokratovi*. Bratislava, 2006.

⁴ FRIEDLÄNDER, P. *Platon*. Band I. Berlin, 1964, s.167.

⁵ Pozri pozoruhodné a vtipné dielko: HAMANN, J. G. *Sokratische Denkwürdigkeiten für die lange Weile des Publicums zusammengetragen von einem Liebhaber der langen Weile*. Amsterdam, 1759.

ale tiež známych filozofov ako Immanuela Kanta, Georga Wilhelma Friedricha Hegela. Aj vo filozofických, antropologických a politických prúdoch 20. storočia možno dokázať aktuálnosť Sokratom rozvíjaného projektu dialogického rozumu. Pleger, v súlade s princípom historického pôsobenia Hansa-Georga Gadamera, zaraďuje medzi tých, ktorí rozvíjali dialogickú metódu Sigmunda Freuda a Martina Bubera (terapia rozhovoru), Karla Poppera a Hannah Arendtovú (otvorená spoločnosť a politický dialóg), Karla-Otta Apela a Jürgena Habermasa (teória diskurzu).

Vrátim sa k večne živému procesu so Sokratom.⁶ Podľa mňa Pleger v časti pod týmto titulom veľmi starostlivo usporiadal a vyhodnotil práce napísané na túto tému.⁷ Tým však úplne nevyčerpal všetky možnosti: téma je ostatne prítomná v celom jeho diele. V pasáži o Aristofanovi sa dostáva do popredia úloha diela tohto dramatika a jeho vplyvu na Sokratov proces (s.104 – 110). Autor upozorňuje na to, že Aristofanes v komédii *Oblaky* jednoznačne vykresľuje Sokrata ako sofistu. Poukazuje na historický význam skutočnosti, že takmer o štvrtstoročie neskôr Sokrata obžalovali presne na základe Aristofanom vznesených výčitiek: vyzerá to tak, ako keby žalobcovia Meletos, Anytos a Lykón pri spisovaní svojej žaloby použili práve text tejto komédie.

Právnicki by mohli proces so Sokratom analyzovať i z ďalších aspektov. Problémom zostáva, či Sokrata odsúdil predpojatý porotný súd alebo nie. Ide o to, aký rozsah malo prejudiciálne ohováranie Sokrata a aké poznatky o ňom mali (mohli mať) vyžrebovaní porotní sudcovia v počte 501 občanov. Je zrejmé, že každý z troch žalobcov reprezentoval aj určitú skupinu občanov: Anytos

⁶ Spomedzi ďalších autorov pozri napríklad: STONE, I. F. *Der Prozess gegen Sokrates*. Darmstadt – Wien, 1990.

⁷ V súvislostiach pozri: TAYLOR, C. Bribery in Athenians Politics. Part I: Accusations, Allegations, and Slander. In *Greece & Rome*. Vol. 48, No. 1 (April 2001), s. 53 – 66; Part II: Ancient Reaction and Perceptions. *Greece & Rome*. Vol. 48, No. 2 (October 2001), s. 154 – 172; ACKAH, K. Was Plato's Socrates Convicted by a Biased Jury? *Phronimon*, Vol. 7 (2), 2006, s. 17 – 27.

preto brojil proti Sokratovi v mene politikov a remeselníkov, Meletos v mene básnikov, Lykón za rečníkov. Najvplyvnejší spomedzi nich bol nesporne Anytos, bohatý majiteľ a stratég. Bol zvyknutý na úspech, ale keď hneď počas prvého vojenského ťaženia, ktoré viedol v čase peloponézskej vojny (425 pred Kr.), nesplnil cieľ a stratil mesto Pylos v prospech Sparty, v dôsledku čoho bol obvinený zo zrady. Údajne sa mu však podarilo podplatiť súd a bol oslobodený.⁸

S podplácaním/úplatkárstvom sa v starovekej gréčtine spájajú minimálne dve relevantné slová: dekasmos, δεκασμος, δεκαζω (podplácanie, podplácať) a tiež dorodokia δωροδοκία, δωροδοκν (podplácanie, podplácať, v zmysle obdarovania). Aristoteles v Aténskej ústave používa prvé z nich, dekasmos. Otázka však skôr znie, ako to Anytos urobil a ako sa mu to mohlo podať vo vlastnej veci, respektíve, či a aké boli indicie o tom, že sa o niečo podobné pokúsil aj v procese so Sokratom, a síce v neprospech Sokrata.⁹ Druhá otázka by sa mohla týkať funkcie a vplyvu ohovárania, diabole (διαβολη), smerujúceho k „zneužitiu spravodlivosti“.¹⁰ Diabole je vnímané ako pokus o vytvorenie rozdielu medzi odporcom/žalovaným a porotou, pokus zabrániť tomu, aby sa na strane poroty vytvorila „dobrá vôľa“, ktorá by ju mohla posunúť k tomu, aby stránila odporcovi/žalovanému.

Sokrates neveril, že prehral spor pre nedostatok slov, ktorými by presvedčil porotný súd. „Som presvedčený, že som nikomu z ľudí úmyselne neukrivil, lenže vás o tom, nepresvedčím, pretože sme sa rozprávali spolu len krátko. Keby ste totiž, ako sa domnievam, mali zákon ako inde, aby sa o smrti nerozhodovalo len jeden deň, ale viac dní, dali by ste sa presvedčiť; takto však nie je ľahké v krátkom čase sa zbaviť ťažkých obvinení.“¹¹

⁸ ARISTOTELES. *Aténska ústava*. Bratislava, 2009, 27 (5), s. 52.

⁹ TELL, H. *Anytus and the Rhetoric of Abuse in Plato's Apology and Meno*. *Classisc@11*, 2013.

¹⁰ V súvislosti so spomínaným vplyvom Aristofana pozri tiež OKÁL, M. *Listy filologické/Folia philologica*. Roč. 91, č. 1 (1968), s. 19 – 30.

¹¹ PLATÓN. *Obrana Sokratova*. Preklad Július Špaňár. In BRÖSTL, A. *Aténsky ľud proti občanovi Sokratovi*. Bratislava, 2006, s. 84.

Hannah Arendtová upozornila, že Sokratov proces prebiehal v období „politiky upadajúcej spoločnosti“, a preto nie je náhoda, že Sokrates so svojou obhajobnou rečou neuspel. V tejto súvislosti poznamenáva: „*Priepasť medzi filozofiou a politikou sa historicky otvorila Sokratovým procesom a jeho odsúdením. ... Zdá sa, že sa mu nepodarilo presvedčiť nielen porotných sudcov, ale že jeho argumenty nenašli odozvu ani medzi jeho priateľmi.*“¹²

Mimochodom, argumentácia. Odpoveď na otázku, prečo Sokrates so svojou obhajobou neuspel a nepresvedčil sudcov, zostáva otvorená. Pleger v odpovedi nadväzuje na Arendtovú, ktorá vidí dôvod predovšetkým v odlišnom koncepte rétoriky a dialektiky, ktorý sa opakovane tematizuje v platónskych dialógoch. Dialektika je umenie rozhovoru, ktorého cieľ spočíva v tom, priblížiť sa výmenou názorov

¹² ARENDT, H. *Sokrates. Apologie der Pluralität*. Berlin, 2016, s. 35, 37.

k pravde. Rétorika má za cieľ formovanou rečou vyvolať medzi poslucháčmi určitú náladu. Sokrates trval na tom (a zvolil si tento spôsob), že preberie záležitosť so svojimi sudcami tak, ako preberal všetky možné témy s aténskymi občanmi alebo so svojimi žiakmi a veril, že takto môže dospieť k pravde a presvedčiť o tejto pravde aj iných.¹³

Verím, že sa mi podarilo aspoň čiastočne prezentovať a komentovať cenné filozofické analýzy, ktoré sa objavujú vo výbornej, v čitateľsky prítťažlivej a inšpiratívnej sokratovskej monografii Wolfganga Plegera. Snáď aj táto knižka prispeje k ďalšiemu chystanému pokusu o systematickú filozofickú a právnu rekonštrukciu procesu so Sokratom. Vodné hodiny (klepsydra) mi práve začali odmeriavať čas...

Alexander B r ö s t l*

¹³ ARENDT, H. c. d., s. 46.

* Prof. JUDr. Alexander B r ö s t l, CSc., Ústav štátu a práva SAV, Bratislava.